

Milli bayramların bütün dünya xalqlarının mədəniyyət tarixində xüsusi yeri, rolu və əhəmiyyəti var. Bir xalqın milli bayramının olması onun varlığının etnik-siyasi atributudur. Kökü milli düşüncənin ən dərin qaynaqlarına söykənən bayramlar xalqın həyatında sadəcə fərqli təqvim hadisəsi olmaqla qalmayıb, onun varlığının tarixi-mədəni təminatçısı kimi çıxış edir: xalq bayramları vasitəsilə özü-özünü yaşadır və milli kimliyini qoruyur.

Öz gücünü xalqın mifik düşüncə nüvəsindən alan bayram milli düşüncə sisteminin xüsusi hadisəsidir. Vladimir Toporovun yazdığı kimi, "bayram - arxaik mifopoetik və dini ənənədə müqəddəs dəyərlər dünyası ilə xüsusi əlaqəsi olan, bayramdakı bütün iştirakçıların həmin dünyaya maksimum dərəcədə aidliyini nəzərdə tutan və hansısa mərasimləşdirilmiş hərəkət kimi qeyd olunan zaman kəsiyidir".

Görkəmli antropoloqun fikrindən aydın olduğu kimi, məhz mifik ənənələrlə bağlı olan bayram xalqı təşkil edən bütün təbəqələrin milli düşüncə sisteminin müqəddəs dəyərlərlə əlaqəsini təmin edir. Bu isə öz növbəsində xalqı həmin dəyərlər əsasında yenidən formalaşdırır. Buradan aydın olur ki, məhz yenidən yaradılış milli bayramların etnokulturoloji mahiyyətini və etnos-moloji funksiyasını təşkil edir.

Bu sosial-antropoloji qanunauyğunluq özünü Azərbaycanın milli bayramlarının təcrübəsində də daim təsdiq etmiş və bu gün də eyni şəkildə təzahür etməkdədir. Milli bayramlarımız və onların "şahı" olan Novruzun kökləri mifologiya düşüncə tariximizlə bilavasitə bağlı olduğu üçün etnik-mədəni düşüncə sistemi və tariximizdən heç vaxt silinməmiş, hər zaman milli kimliyimizin mühüm atributu olmaqla onu tarixin hər bir mərhələsində yaşatmışdır.

Milli bayramların mifik düşüncə ilə bağlılığının niyə bu qədər əhəmiyyət kəsb etməsi, əlbəttə, mühüm məsələdir. Bu suala Azərbaycan sosial-antropoloji təcrübəsində belə bir cavab tapırıq: "Dünyadakı bütün bayramların, o cümlədən Azərbaycanlı bayramların tarixinə nəzər saldıqda görürük ki, bayramlar tarix baxımından mifologiya ilə az qala "həmyası"dır. Hal-buki mifologiyanın dəqiq tarixini heç kəs bilmir. Çünki mifik düşüncə öz kökləri etibarlı tarixin qarənliq səhifələrinə qədər uzanır. Və biz mifik düşüncə tarixinə, insanların mifoloji düşüncə ilə yaşadığı dövrün mədəniyyət qalıqlarına nəzər salanda görürük ki, bayramlar da öz tarixi etibarlı mifologiya dövrünün məhsuludur. Buradan aydın olur ki, bayram anlayışının mənə nüvəsini mif təşkil edir" (Şakir Albalyev).

Bu fikrə əsaslanıb, belə bir məntiqi triada qurmaq olar: "Bayram = Mifologiya = Milli Kimlik". Başqa sözlə, bayramın mahiyyətini mifologiya təşkil etdiyi kimi, milli kimliyin də mahiyyətində mifologiya durur.

Son onilliklərdə Azərbaycan mifologiyasına elmində əldə olunmuş əsas qənaətlərdən birinə görə, "mifologiya etnosun varlığını özündə modelləşdirən düşüncə və mətn hadisəsi kimi mədəniyyətimizin bütün tarixi inkişaf və transformasiya sxemlərini özündə yığadan arxistemlər sistemidir. Azərbaycan kosmoetnik varlığını istənilən mənə vahidi mifologiya ilə arxetipləşir. Mifologiya milli mədəniyyətin tarixi-diaxron və çağdaş-sinxron konsentrasiya nüvəsidir. Milli mədəniyyətimiz bu nüvənin diaxron böyüməsi kimi təşkil olunmaqla öz çağdaş funksionallıq impulslarını mif nüvəsindən alır" (Seyfəddin Rzasoy).

Tanınmış mifoloq-folklorşünasın bu fikrində bizi maraqlandıran mövzu baxımından iki məqam aktualdır:

Birincisi, mifologiya milli mədəniyyətin konsentrasiya nüvəsidir;

İkincisi, milli mədəniyyət öz müasir həyat impulslarını hələ də mif nüvəsindən almaqdadır.

Bunlar çox ciddi fikirlər olmaqla müasir dövrümüzdə, xüsusilə türk xalqlarının vahid milli inkişaf modellərinin axtarılması istiqamətində ciddi aktuallıq qazanır.

Həmin tezislərdən aydın olur ki, istər ayrılıqda Azərbaycan milli düşüncə və mədəniyyət sistemi, istərsə də ümumtürk etnik mədəni sisteminin tarixi-mədəni varlığının nüvəsini bu gün belə mifologiya (milli düşüncə sisteminin mifik arxetipləri) təşkil etməkdədir. Bu mənada mifologiyanın milli düşüncə sisteminə "nüvə" funksiyası milli varlıq sistemini təşkil edən bütün elementləri özünə cəlb (konsentrasiya) etməklə vahid milli qalaktik sistem yaratmasında ifadə olunur. Başqa sözlə, mifik dəyərlər milli düşüncə sisteminin daşıyıcılarını eyni bir milli kimlik modeli, yaxud daha başqa cür desək, milli birlik ideyalarının funksional mexanizmi ətrafında birləşdirir.

Müəllifin "milli mədəniyyətin öz müasir həyat impulslarını mif nüvəsindən alması" tezisinə gəlincə, bunu müasir türk xalqlarının həyatında eyni şəkildə müşahidə edirik. Vahid etnik kökdən inkişaf edərək müstəqil xalqlara çevrilmiş türklərin hər birinin keçdiyi qədim və zəngin tarix yolu

Türk dünyasının birliyinəin rəmzi

onları bir-birindən heç vaxt ayrı sala bilməmişdir. Bunun əsas səbəbi türk xalqlarının hər birinin milli kimlik düşüncəsinin əsasında duran mifik birlik, vəhdət simvollarıdır. Türk mifologiyasının bütün türklər üçün eyni olan arxetipləri bu gün milli doğrmağın şüur imperativləri (doğmağlıq yarıdan stereotipik davranış simvolları) kimi bütün türk xalqlarını bir-birinə yaxınlaşdırmaqla, doğrmağlaşdırmaqla və birləşdirməkdədir. Türk dünyasının birlik və qardaşlıq modellərindən olan Novruz bayramının da müasir türk siyasi düşüncə tarixinin nəhəng simalarının dövlətçilik təcrübəsində mühüm yer tutmasının əsasında elə bu amil durur. Bu ilin mart ayında cənab Rəcəb Tayyib Ərdöğanın Novruz tonqalı qalayaraq üzərindən atlanması və 21 mart tarixini "Bahar və qardaşlıq günü" elan etməsi bunun canlı təzahürüdür.

Bu məqamda qeyd etmək yerinə düşər ki, Novruz bayramı təkə bir ənənə deyil, həm də milli identifikasiya, dövlətçilik və mədəni inteqrasiyanın mühüm komponentlərindən biri kimi çıxış edir. Onun mifoloji və kosmoqonik kökləri qədim türk xalqlarının dünyagörüşü ilə bağlı olub, zamanla müxtəlif dini və ideoloji sistemlərə inteqrasiya olunmuşdur. Bu transformasiya prosesi Novruzun əhəmiyyətini yalnız etnik identifikasiya səviyyəsində saxlamayıb, onu sivilizasiyalararası harmoniya modeli kimi inkişaf etdirmişdir.

Heydər Əliyevin siyasi xətti Novruz bayramının bu fundamental mahiyyətini dövlətin ideoloji və mədəni siyasətinin ayrılmaz hissəsinə çevirdi. Onun yanaşması göstərir ki, milli bayramlar yalnız xalqın tarixi yaddaşını qorumaqla kifayətlənmir, eyni zamanda strateji milli birliyin möhkəmlənməsində mühüm rol oynayır. Bu baxımdan Novruzun rəsmi səviyyədə qeyd olunması və milli ideologiya kontekstində inkişaf etdirilməsi Azərbaycan dövlətçiliyi üçün əsas sütunlardan birinə çevrildi. Novruzun beynəlxalq səviyyədə qəbul edilməsi Azərbaycan dövlətinin mədəni diplomatiya strategiyasının mühüm uğuru kimi qiymətləndirilə bilər. Onun siyasi və ideoloji mahiyyəti türkdilli xalqların vahid inkişaf modeli çərçivəsində formalaşaraq, dövlətlərin mədəni inteqrasiyasına töhfə verən əsas vasitəyə çevrildi. Bu baxımdan Novruz keçmiş ənənələrdən daha geniş miqyasda, türkdilli xalqların strateji birliyinin təşviqi üçün ideoloji əsaslar yaratmışdır. Novruz bayramı yalnız folklor və mərasimlər səviyyəsində deyil, eyni zamanda milli identifikasiya, dövlətçilik və mədəni diplomatiyanın fundamental mexanizmi kimi qəbul edilməlidir. Onun uzunmüddətli siyasi və ideoloji funksiyası, Azərbaycan dövlətinin strateji perspektivlərində mühüm rol oynamaqla, türkdilli xalqların inteqrasiya prosesində mədəni koordinasiya və vəhdət modelini təşkil etmişdir. Bu konseptual yanaşma Novruz təkə tarixi miras olaraq deyil, həm də müasir dövlətçilik ideyalarının təşəkkülündə əhəmiyyətli mədəni-siyasi institut kimi müəyyənləşdirir.

Novruz bayramının Türkiyədə rəsmi bayram kimi qəbul edilməsi, həmin günün qeyri-iş günü olması haqqında qərar verən R.T Ərdöğanın sözlərinə görə, Türkiyə hakimiyyəti cəmiyyətdə qardaşlıq və həm-

rəyliyin gücləndirilməsi istiqamətində söylərdən imtina etməyəcək: "Nifrət və kin toxumu səpən qüvvələrin hiylələrinə baxmayaraq, Novruz Türkiyənin 85 milyonluq xalqının birliyi üçün yeni ümidlərin simvolu olaraq qalmağa davam edəcək".

Müasir dünya siyasətində mühüm rol oynayan nəhəng siyasətçinin Novruz bayramına bu münasibəti onun, əlbəttə ki, bu bayrama münasibətdə sadəcə sevgisindən irəli gəlmir. Təbii ki, türk etnik-mədəni dəyərlərinin daşıyıcısı olan R.T.Ərdöğanın da düşüncə dünyasında Novruz bayramı adlanan hadisənin sevgi ilə süslənmiş emosional obrazı var. Ancaq böyük siyasət adamının Novruz bayramını Türkiyə dövlətinin milli bayramları səviyyəsində rəsmiləşdirməsinin arxasında heç də yalnız emosional amil durmur. O, bir siyasət adamıdır və bu "gediş" də dövlətin milli və siyasi maraqlarına xidmət edir. Bu mənada cənab Ərdöğanın bayram haqqında söylədiyi fikir diqqətimizi xüsusi cəlb edir.

R.T.Ərdöğanın sözlərindən məlum olur ki, o, Novruz bayramını Türkiyə cəmiyyətində qardaşlıq və həmrəyliyin gücləndirilməsi istiqamətində mühüm vasitələrdən biri hesab edir. Novruz bir bayram kimi, onu qeyd edən xalqların mənsub olduğu cəmiyyətlərdə ilk növbədə qardaşlıq və həmrəyliyə xidmət edir.

Türkiyə Prezidentinin yanaşması Novruz bayramının etnokulturoloji mahiyyətini tam şəkildə ifadə edir: bu bayram xalqın bütün üzvlərini eyni sakral dəyərlər ətrafında birləşdirərək, onların birliyini təmin edir. Məhz bu baxımdan cənab R.T.Ərdöğan belə hesab edir ki, Novruz bayramının dövlət səviyyəsində keçirilməsi, başqa sözlə, dövlətin milli-mədəni siyasətinin istiqamətlərindən birinə çevrilməsi Türkiyə dövləti və cəmiyyətini parçalamaya, dağıtmaq istəyənlərə ("nifrət və kin toxumu səpən qüvvələrin hiylələrinə") qarşı güclü milli müdafiə sistemidir.

Əlbəttə, Novruz bayramına bu istiqamətdə yanaşma çox mühümdür və onun etnokulturoloji mahiyyəti və etnosmoloji funksiyasının vurğulanması bu mərasimin təkə Türkiyə dövlətinin milli birliyi baxımından deyil, həm də türk dünyasının qardaşlıq və həmrəyliyinə təmin edilməsi baxımından aktuallığını fəin edir.

Təbii ki, cənab R.T.Ərdöğanın yanaşmasının əsasında Novruz bayramının etnok-funksional mahiyyəti ilə bağlı alimlərin inidiyə qədər apardığı dərin elmi analizlər durur. Həmin analizlərə nəzər saldıqda görürük ki, siyasi liderin Novruz bayramına xalqı, cəmiyyəti, onun müxtəlif qruplarını etnopsixoloji kontekstdə konsolidasiya edəcək funksional model kimi yanaşması səbəbsiz deyildir. Özündə xalqın, millətin müqəddəs dəyərlərini yaşadan Novruz bayramı hər il total modelləşdirici sistem kimi, onu qeyd edən xalqların milli düşüncə və həyatına sosial-mədəni harmoniya, etnik-mənəvi ahəng bəxş edir. Novruzun içdən (bütün varlığı ilə) qeyd edən xalqlar onun vasitəsilə mənəvi cəhətdən saflaşır, insanların qəlbində bir-birinə qarşı doğrmağlıq, qardaşlıq hissləri çəşub-daşır. Bayram insanları bir-birinə sevdilir, onların arasında həmrəylik hisslərini gücləndirir. Bu da öz növbəsində xalqların mənsub olduqları

cəmiyyət və dövlətləri milli həmrəylik ideyaları ətrafında birləşdirməklə onların ümummilliyə vəhdətini təmin edir. Cənab R.T.Ərdöğan məhz bu baxımdan belə hesab edir ki, "Novruz Türkiyənin 85 milyonluq xalqının birliyi üçün yeni ümidlərin simvolu olaraq qalmaqla davam edəcək".

Əlbəttə, Novruz bayramının Türkiyə etnik-siyasi, mədəni-ictimai məkanının milli vəhdət modeli kimi rəsmiləşdirilməsi bizim yadımıza Ulu Öndər Heydər Əliyevin Novruz bayramı ilə bağlı düşüncə, ideya, fikir və əməli fəaliyyətlərini salır. Qəlbən və ruhən Novruz bayramına bağlı olan, hələ uşaqlıqdan Novruz adlanan nəhəng milli mədəniyyət hadisəsinin bütün məhəli adət-ənənələrini gözləri ilə görə, oyunlarında canlı şəkildə iştirak edən, uşaqlıq dünyasının Novruz xatirələrini şirin və əziz yaşantılar kimi hər zaman xatırlayan Ulu Öndərin Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsindən sonra milli-mədəni quruculuq istiqamətində atdığı nəhəng addımlarından biri də Novruz ümummilliyə bayram kimi rəsmiləşdirməsi oldu. SSRİ kimi çoxmillətli bir dövlətin ali siyasi "olimpinə" qədər ucalmış, sovet milli quruculuq siyasətinin bütün "incəliklərini" dərindən bilən Heydər Əliyev milli adət-ənənələrini, onların ən mühümlərindən olan milli bayramların hər bir xalqın milli kimliyinin qorunması və yaşadılmasındakı rolunu çox gözəl anlayır və bildirdi. Ona görə də öz siyasətində Azərbaycan xalqını birləşdirərək, onları vahid milli qüvvəyə çevirə biləcək mexanizmlərə xüsusi əhəmiyyət verir, onları milli düşüncə sisteminə daim aktuallaşdırmağa çalışdı. Bu cəhətdən Ulu Öndər Azərbaycan xalqı ilə yanaşı, demək olar ki, bütün türk xalqlarının qeyd etdiyi Novruz bayramına xalqlarımızı birləşdirəcək *ilahi nemət* kimi baxırdı.

Burada "ilahi nemət" ifadəsini vurğulamağımız təsadüfi deyildir. Yuxarıda məşhur antropoloq Vladimir Toporovdan qeyd etdiyimiz kimi, kökü mifoloji düşüncəyə gedib çıxan milli bayramlar "müqəddəs sfera", yəni müqəddəs dəyərlər dünyası ilə sıx şəkildə bağlıdır. Novruz bayramı da ibtidai icma dövründən başlayaraq keçdiyi qədim tarix boyunca mifoloji və dini düşüncə sistemi ilə bağlı müqəddəs dəyərləri özünə konsentrasiya edərək, onları günümüzdə yaşada bilmişdir. Bu cəhətdən Novruzun bir bayram sistemi kimi içərisindən keçdiyi mifoloji və dini ənənələrə, ideoloji sistemlərə nəzər saldıqda heyrətə gəlməmək mümkün deyildir.

Aparılmış tədqiqatlardan məlum olur ki, "Novruz bayramı tarixinə görə ilkin mifoloji-kosmoqonik görüşlərlə bağlıdır. Mifoloji düşüncənin parçalanaraq tarixi düşüncəyə keçdi zamanı əski dinlərə transformasiya olunmuş, daha sonrakı inkişafında müxtəlif səmavi və qeyri-səmavi dinlərə, dini-ideoloji görüşlərə qovuşmuşdur. Bu baxımdan Novruz bayramı aşağıdakı din və dini-mifoloji dünyagörüşlərini özündə birləşdirir:

- Qədim türklərin *şamanizm* dünyagörüşü;
- Qədim və erkən Orta əsr türklərinin *tanrıçılıq* dini;
- Qədim Azərbaycan və İran xalqlarının *zərdüştilik* dini;

- İslam* dini və onun müxtəlif təriqət və məzhəbləri;
- Xristian türk xalqlarının simasında *xristianlıq* dini;
- İudaist türk xalqlarının (əsasən tarixi xəzərlərin və onların çağdaş törəmələrinin) simasında *musavilik - iudaizm* dini.
- İki milyona yaxın buddist türklərin simasında *buddizm* dini və s.

Novruz bayramı bu tarixi və müasir dinlərlə özündə birləşdirməklə, əslində, dinlərarası (sivilizasiyalararası) harmoniya modeli kimi çıxış edir" (Seyfəddin Rzasoy).

Göründüyü kimi, yaş insanlığın yaşı ilə bərabər olan Novruz bayramının əsasında duran düşüncə sisteminə səmavi və qeyri-səmavi dinlər üçün xarakterik olan müqəddəs dəyərlər bir-birinə qovuşmaqla onu insanların nəzərində dəyərli bir bayrama çevirmiş və insanlar bu bayramı qeyd etməyi özlərinin müqəddəs əməllərindən hesab etmişlər. Elə buna görə dünyanın son vəhy (səmavi) dini hesab olunan islam da keçmişlərin, başqa sözlə, islamın biddət hesab etdiyi zamanların yaddaşını özündə daşıyan Novruza güzəştə getmiş, ona münasibətdə sord davranmamışdır. Bunun səbəbi Novruzun bütün hallarda cəmiyyət daxilində qardaşlıq və həmrəyliyə xidmət etməsi olmuşdur: onun bütün mahiyyətində təbiətlə insanın vəhdətini nəzərdə tutan humanizm fəlsəfəsi durur. Elə bu amil Novruz zamanı islam dini ilə də qovuşdurmuş, islami dəyərlər Novruzun kult sisteminə daxil olaraq, onun müqəddəsliyini daha da gücləndirmişdir. Bu cəhətdən uşaqlıqdan islami və milli ənənələr ruhunda tərbiyə olunmuş Ulu Öndər öz xalqının milli adət-ənənələrinə bütün varlığı ilə bağlı olan bir insan kimi Novruza müqəddəs hadisə - "ilahi nemət" kimi baxmış, sovet dövrünün, obrazlı desək, "kəsəkəs" vaxtlarında Novruz adət-ənənələrinin yaşaması ilə qəlbən həmrəy olmuş, onun qorunmasına imkan daxilində dəstək vermişdir. Bu cəhətdən Heydər Əliyevin Novruz bayramı haqqında fikirləri öz aktuallığını daim saxlamaqdadır.

Ulu Öndər Novruz bayramı təbriklərdə çox qiymətli fikirlər söyləmişdir. Ümummilliyə Lider 19 mart 2000-ci ildə Novruz bayramı münasibətilə Azərbaycan xalqına təbrikində demişdir:

"İnsanları baharın gəlməsi, təbiətin oynanması, həyatın canlanması ilə müjdələyən Novruz bayramı ən qədim dövrlərdən bəri xalqımızın sevinc və şadlıq bayramı olmuş, tariximizin müxtəlif dövrlərində bəzi təzyiqlərə, süni maneələrə məruz qalmasına baxmayaraq, bu günə qədər gəlib çatmışdır".

Hər sözü, hər kəlməsi dövlətçilik fəlsəfəsi ilə bağlı olan Ulu Öndərin bu fikri dərin mənalara malikdir. Novruzun baharın gəlişinin, təbiətin oynanışının, həyatın canlanması müjdəçisi hesab edən Heydər Əliyev bununla bayramın ümumhumanitar mahiyyətini vurğulamışdır. Yəni Novruz bayramı, əslində, insanlar arasında milli, dini, irqi, cinsi və sair fərq qoymadan bütün insanlığın bayramıdır: təbiət bütün insanların anası, Novruz da ana təbiətin elçisidir.

(ardı var)

Sadiq QURBANOV,
Milli Məclisin Təbii ehtiyatlar,
energetika və ekologiya komitəsinin sədri